

DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2025-78-37>

УДК 005.332.4:658.3:658.87]:004

ВИТРАТИ ТОРГОВЕЛЬНИХ ПІДПРИЄМСТВ: ПАРАДИГМАЛЬНІ ОСНОВИ ТА НАПРЯМИ ТРАНСФОРМАЦІЇ

COSTS OF TRADING ENTERPRISES: PARADIGMAL BASIS AND DIRECTIONS OF TRANSFORMATION

Повещенко Максим Едуардович

аспірант,

Навчально-науковий Інститут управління, економіки та бізнесу,
ПрАТ «ВНЗ Міжрегіональна Академія управління персоналом»ORCID: <https://orcid.org/0009-0007-4845-9039>**Poveshchenko Maksym**Educational and Scientific Institute of Management, Economics and Business,
Interregional Academy of Personnel Management

У статті досліджено витрати торговельних підприємств як складну економічну категорію, що еволюціонувала разом із розвитком товарного виробництва та обміну. Розкрито історичні аспекти становлення уявлень про сутність витрат: від античної думки Аристотеля та середньовічних ідей Фоми Аквінського до концепцій економічного лібералізму Н. Барбона, фізіократії Ф. Кене, класичної школи А. Сміта, критики К. Маркса та подальших наукових розробок А. Маршалла. Узагальнено підходи сучасних зарубіжних учених (Ч. Хорнгрена, Дж. Фостера, К. Друрі, Д.К. Шима, Д.Г. Сігела), які трактують витрати через категорії використаних ресурсів та фінансових показників. Запропоновано класифікаційні ознаки видів витрат торговельних підприємств, яка узагальнює ретроспективні та сучасні наукові підходи. Доведено, що витрати необхідно розглядати діалектично – як процес формування економічних ресурсів та їх подальшого використання. У статті підкреслено значення витрат не лише як економічного показника, але й як інструмента управління, що відображає реальну величину використаних матеріальних, трудових і фінансових ресурсів.

Ключові слова: витрати, витрати обігу, торговельні підприємства, класифікація витрат, ресурси, функції обігу, економічна думка.

The article examines the costs of commercial enterprises as a complex economic category that has evolved along with the development of commodity production and exchange. It is of great importance for the formation of financial results, assessment of the efficiency of economic activity, substantiation of management decisions and ensuring the competitiveness of enterprises in modern conditions. The historical aspects of the formation of ideas about the essence of costs are revealed: from the ancient thought of Aristotle and the medieval ideas of Thomas Aquinas to the concepts of economic liberalism of N. Barbon, physiocracy of F. Quesnay, the classical school of A. Smith, criticism of K. Marx and further scientific developments of A. Marshall. The approaches of modern foreign scientists (C. Horngren, J. Foster, K. Drury, D.K. Shim, D.G. Siegel) who interpret costs through the categories of resources used and financial indicators are summarized. Classification features of types of expenses of commercial enterprises are proposed, which summarizes retrospective and modern scientific approaches. Expenses are divided into current and ordinary expenses. Current expenses of commercial enterprises include operating expenses, which include the cost of products sold (goods, works, services), administrative expenses, sales expenses and other operating expenses. Separately, expenses related to operating activities are allocated, which are not included in the cost of products sold, but are necessary for the functioning of a commercial enterprise. Current expenses also include financial expenses, income tax and other expenses that directly affect the effectiveness of the enterprise. In modern conditions, social expenses, expenses for digitalization and cybersecurity, logistics and marketing expenses, which are caused by new challenges in the market environment, are added to them. Ordinary expenses include expenses for financial activities, expenses for investment activities and other expenses that arise in the process of everyday functioning of the enterprise. This classification allows for a comprehensive reflection of the cost component of commercial enterprises, to generalize both traditional and modern cost elements and to provide a holistic understanding of

their composition and economic essence. The article emphasizes the importance of costs not only as an economic indicator, but also as a management tool that reflects the real value of material, labor and financial resources used.

Keywords: expenses, circulation costs, trading enterprises, classification of expenses, resources, circulation functions, economic thought.

Постановка проблеми. У сучасних умовах трансформаційної економіки витрати торговельних підприємств набувають особливої актуальності, оскільки безпосередньо впливають на їх фінансові результати, конкурентоспроможність та стійкість до зовнішніх викликів. Незважаючи на значний науковий доробок у сфері дослідження витрат, залишається низка невирішених питань, пов'язаних із формуванням парадигмального підходу до їх розуміння та управління. Традиційні класифікації витрат, закладені в класичній економічній думці, не повною мірою враховують новітні фактори впливу, зокрема цифровізацію бізнес-процесів, ризик-орієнтоване управління, екологічні та соціальні вимоги, визначені міжнародними стандартами сталого розвитку.

Крім того, сучасні торговельні підприємства функціонують у середовищі високої мінливості ринків, обмеженості ресурсів та зростання витрат на логістику, енергозабезпечення й інформаційну безпеку. Це зумовлює необхідність не лише ідентифікації та контролю витрат, а й пошуку нових підходів до їх оптимізації. Проблема полягає у відсутності цілісної науково обґрунтованої моделі, яка б поєднувала парадигмальні основи трактування витрат у їх історичній ретроспективі з інноваційними підходами до їх сучасного управління.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичні аспекти витрат торговельних підприємств є предметом уваги багатьох науковців, які досліджують як їх економічну природу, так і особливості трансформації в сучасних умовах.

У роботі Ганна Мисака «Аналітичний інструментарій управління витратами обігу підприємств торгівлі в умовах невизначеності» наголошує на необхідності удосконалення методів прогнозування витрат і виявлення внутрішніх резервів, що дозволяє забезпечити ефективність функціонування підприємств у нестабільному середовищі. Авторка підкреслює, що традиційні підходи до аналізу витрат недостатньо враховують часовий аспект і фактори зовнішньої турбулентності [4].

Дослідження О. А. Клепікової, Л. В. Коптельцевої, які акцентують увагу на впливі

макроекономічних чинників на діяльність торговельно-посередницьких підприємств України. Авторка відзначає, що зміна купівельної спроможності населення, конкуренція на товарних ринках, асортиментна політика та регуляторні зміни суттєво впливають на структуру та рівень витрат, проте внутрішні механізми їх оптимізації залишаються недостатньо розробленими [2].

У статті Н. Фірсової розглядаються проблеми обліку витрат роздрібної торгівлі. Авторка доводить, що сучасні системи бухгалтерського обліку недостатньо деталізують інформацію щодо окремих статей витрат, що призводить до агрегування даних та зниження якості управлінських рішень [5].

Сутність і склад витрат торговельного підприємства у сучасних умовах досліджує Н. І. Дуляба. У праці здійснено ретроспективний аналіз економічних трактувань витрат та запропоновано їх систематизацію, проте авторка робить акцент переважно на теоретичному аспекті без належного врахування новітніх витрат, пов'язаних із цифровізацією, екологічними вимогами та соціальною відповідальністю [1].

З прискоренням цифровізаційного процесу прискорився процес і в роздрібній торгівлі. Завдяки зручності та гнучкості нового режиму роботи. Торгівля підприємства досягти сталого і здорового розвитку. В даній статті Чонхао Тангця аналізує деякі витрати, проблеми управління з якими стикається роздрібна торгівля [7].

Таким чином, сучасні дослідження підтверджують багатовимірність категорії витрат у торгівлі, однак залишаються невирішеними питання, пов'язані з інтеграцією нових видів витрат (цифрових, екологічних, соціальних), оперативністю їх обліку та впливом на стратегічне управління торговельними підприємствами.

Мета статті: обґрунтувати парадигмальні основи поняття витрати торговельних підприємств.

Виклад основного матеріалу дослідження. Витрати як економічна категорія виникають і досліджуються разом із розвитком товарного виробництва та обміну. Їх сутність на різних етапах людської історії варто

розглядати кризь призму становлення економічної думки, типу господарської системи, форм власності на засоби виробництва та функцій торгівлі як окремої галузі.

Розвиток еллінської цивілізації започаткував новий рівень осмислення економічних явищ. Давньогрецькі мислителі вперше аналізували питання власності та обміну, що становлять основу торговельних відносин. Так, Аристотель у праці «Політика» розглядав проблеми власності та механізмів товарообміну [8, с. 44].

У середньовіччі Фома Аквінський визначав два види обміну: для особистого споживання та з метою отримання прибутку. Він аргументував можливість продажу товарів за вищою ціною, ніж ціна купівлі, пояснюючи це витратами на зберігання, транспортування, ризиками чи покращенням властивостей товару. Водночас мислитель увів поняття «справедливої ціни» як такої, що забезпечує нормальний дохід після врахування всіх витрат. Саме у його працях уперше з'являється концепція прибутку як винагороди за підприємницький ризик [9].

Нової актуальності питання витрат набули в добу економічного лібералізму. Англійський економіст Ніколас Барбон у книзі «Нарис про торгівлю» систематизував підходи до визначення ціни товарів, що формується із собівартості, витрат та відсотків [10, с. 103]. Однак, попри глибоку класифікацію, суть понять витрат та прибутку ним не була розкрита повністю.

Франсуа Кене, представник фізіократії, уперше розмежував капітальні вкладення (інвестиційні витрати) та поточні витрати виробництва і торгівлі, чим зробив вагомий внесок у розвиток економічної науки [11].

Адам Сміт у праці «Дослідження про природу та причини багатства народів» закріпив основи класичної економічної теорії. Він визначав «природні норми» заробітної плати, прибутку і ренти як чинники, що формують витрати на виробництво й обіг товарів, і доводив їхній зв'язок із кінцевим фінансовим результатом [12, с. 97].

Карл Маркс здійснив наукову класифікацію витрат обігу, розподіливши їх на чисті та додаткові. Чисті витрати він трактував як необхідні, але непродуктивні, пов'язані лише зі зміною форми вартості (купівля-продаж, реклама, адміністративні витрати). Додаткові ж витрати стосувалися збереження й доведення товару до кінцевого споживача (зберігання, транспортування, фасування тощо)

[13, с. 145–148]. Хоча частина його положень сьогодні розглядається критично, ця класифікація мала значний теоретичний та практичний вплив.

Альфред Маршалл у праці «Принципи економічної науки» (1890) виокремив первинні (спеціальні, прямі) та додаткові (загальні) витрати [14, с. 96]. Він підкреслював, що перші можна ототожнити зі змінними витратами, тоді як другі – із постійними, що не залежать від коливань обсягів діяльності підприємства (витрати на управління, страхування, знос обладнання).

Таким чином, у розвитку економічної думки простежується еволюція уявлень про витрати торговельних підприємств – від перших філософських осмислень у античності до наукових класифікацій XIX ст., які стали основою сучасних підходів до аналізу витрат.

Американські науковці Ч. Хорнгрен та Дж. Фостер трактують витрати як використані ресурси або кошти, які необхідно сплатити за товари чи послуги [15, с. 36]. Проте таке визначення є неповним, адже грошові кошти доцільніше відносити до категорії фінансових ресурсів.

К. Дуррі визначає витрати як ресурси, витрачені з метою отримання прибутку [16, с. 80]. Водночас таке тлумачення є дещо обмеженим, оскільки фактично зводить поняття витрат лише до фінансових ресурсів.

Д. К. Шим та Д. Г. Сігел розглядають витрати як грошовий показник обсягу ресурсів, використаних для досягнення певної мети [17, с. 118]. Це визначення відображає їхню сутність переважно через матеріально-речовий склад, проте не враховує часовий та сутнісний виміри даної категорії.

На основі наведених понять, автор сформував схематично-логічну модель видів і складових витрат торговельних підприємств (рис. 1).

Окрім наведених складових, у торговельних підприємств (ланках сфери обігу) виокремлюються так звані чисті витрати обігу – витрати, пов'язані з реалізацією вартості або її переведенням з однієї форми в іншу. Такі витрати виникають лише внаслідок трансформації товарної форми та не створюють додаткової вартості. Вони охоплюють витрати живої та уречевленої праці у сфері обігу і відшкодовуються за рахунок частини доходу (прибутку). Дослідники підкреслюють, що витрати є складною економічною категорією, тісно пов'язаною з їхнім місцем виникнення, функціональною роллю та етапами діяль-

ності підприємства. Формування витрат безпосередньо пов'язане з процесом мобілізації ресурсів на товарних ринках, ринках праці та фінансових ресурсів. У момент здійснення операцій купівлі підприємством економічних ресурсів відбувається їх трансформація з потенційних у реальні. При цьому використані ресурси забезпечують функціонування підприємства у довгостроковій перспективі, тоді як спожиті ресурси в короткостроковому періоді переносять свою вартість на створений продукт, формуючи поточні витрати. Таким чином, сукупність економічних ресурсів у грошовому еквіваленті втілюється у витратах підприємства.

Українська дослідниця А. А. Фастовець зазначає, що сфера обігу виступає посередником між виробниками та споживачами товарів, виконуючи дві ключові функції: зміну

форми вартості та доведення продукції до кінцевого споживача. Перша функція має непродуктивний характер і охоплює операції купівлі-продажу, касові та банківські операції, ведення обліку. Друга ж функція є продуктивною, оскільки включає транспортування, зберігання, переробку, фасування та пакування товарів. Окрім цього, сфера обігу виконує важливу соціальну функцію – економію часу покупців при здійсненні закупівель. Очевидно, що для забезпечення зазначених функцій торговельні підприємства змушені здійснювати витрати не лише на операційну діяльність, але й на інвестиційну та фінансову, що зумовлює споживання відповідних ресурсів. Використана частина цих ресурсів перетворюється на витрати підприємства у формі авансованих (одноразових) витрат, спрямованих на підтримку та розвиток виробничої й

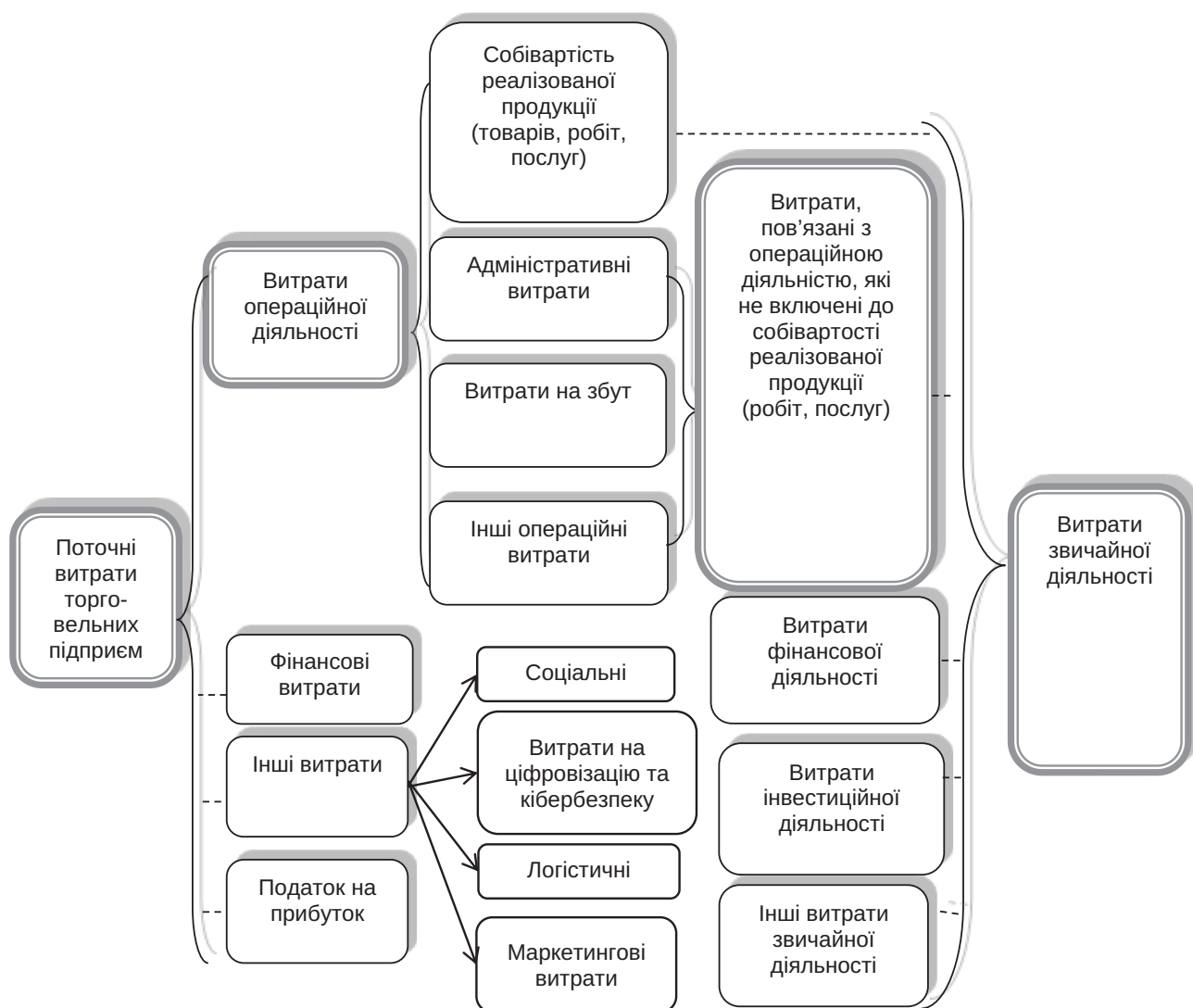

Рис. 1. Класифікаційні ознаки витрат торговельних підприємств

Джерело: удосконалено автором

соціальної інфраструктури, а також поточних витрат, пов'язаних із безпосередньою господарською діяльністю.

Сумарна величина поточних витрат (як продуктивних, так і непродуктивних) має визначатися підприємством незалежно від їх характеру чи джерел фінансування. Такий підхід дає змогу відобразити реальну картину використання ресурсів і створює основу для ефективнішого управління витратами.

У складі витрат торговельних підприємств особливе місце посідають витрати обігу, які відображають у грошовій формі витрати живої та уречевленої праці, необхідні для реалізації товарів та їх доведення до споживачів. За економічною сутністю вони належать до поточних витрат і можуть авансуватися як у вартісній, так і в натурально-уречевленій формі, охоплюючи як оплату праці персоналу торгівлі, так і матеріальне споживання.

Отже, проведений ретроспективний аналіз генези витрат у сфері торгівлі дає підстави стверджувати, що обіг товарів виконує як економічні, так і соціальні функції. Економічна складова включає дві взаємопов'язані функції: зміну форми вартості (непродуктивна діяльність) та забезпечення доведення товарів до споживачів (продуктивна діяльність). Соціальна функція полягає в економії часу споживачів і створює додаткову суспільну цінність.

З позицій діалектичного підходу витрати слід розглядати як комплексну категорію, що поєднує процес формування ресурсів і їх подальшого використання. У цьому контексті витрати торговельних підприємств є відображенням вартості залучених і спожитих матеріальних, трудових та фінансових ресурсів,

необхідних для здійснення поточної господарсько-фінансової діяльності. Таке визначення дозволяє окреслити сутність торговельних витрат у ретроспективному аспекті та простежити трансформацію залучених ресурсів у їхній вартісний еквівалент.

Висновки. Проведене дослідження показало, що витрати торговельних підприємств є складною багатовимірною економічною категорією, яка розвивалася разом із становленням та еволюцією економічної думки. Від перших філософських узагальнень античності до наукових класифікацій XIX–XX ст. та сучасних підходів простежується поступове розширення уявлень про їхню природу, структуру та функціональне призначення. Витрати у сфері торгівлі відображають як економічні, так і соціальні функції обігу товарів: з одного боку, вони забезпечують процес трансформації вартості та доведення продукції до кінцевого споживача, а з іншого – створюють суспільну цінність через економію часу покупців.

Узагальнена класифікація витрат дає можливість системно відобразити як традиційні елементи (собівартість, адміністративні, збутові, фінансові витрати), так і сучасні компоненти (цифровізація, кібербезпека, логістика, маркетинг), що відповідають викликам глобалізації та цифрової трансформації. Розгляд витрат з діалектичних позицій дозволяє поєднати два взаємопов'язані процеси - формування ресурсів та їхнє використання у господарській діяльності. Це забезпечує цілісне розуміння їхньої сутності та створює підґрунтя для вдосконалення управління витратами, підвищення ефективності функціонування торговельних підприємств та їхньої конкурентоспроможності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Дуляба Н. І. Особливості визначення сутності витрат торговельного підприємства. *Науковий вісник НЛТУ України*. 2012. Вип. 22.14. С. 212–220.
2. Клепікової О. А., Коптельцевої Л. В., Шемоновська О. В. Аналіз діяльності торговельного підприємства засобами імітаційного моделювання. Науково-практична інтернет-конференція «Економічна кібернетика: теорія, практика та напрямки розвитку». Одеса, 28–29 листопада 2018 р.
3. Корнійчук А. А. Проблеми і перспективи розвитку комерційної діяльності торговельних підприємств. *Вісник ЖДТУ: Економіка, управління та адміністрування*. 2018. № 1 (83). С. 71–75.
4. Мисака Г. В. Аналітичний інструментарій управління витратами обігу підприємств торгівлі в умовах невизначеності. *Проблеми сучасних трансформацій. Серія: економіка та управління*. 2021. № 1. DOI: <https://doi.org/10.54929/pmt-issue1-2021-14>
5. Фірсова Н. В. Особливості обліку витрат підприємств роздрібною торгівлі споживчої кооперації України. *Економіка і організація управління*. 2016. № 4 (24). С. 262–268.
6. Фастовець А.А., Фисун І.В. Фінанси малого бізнесу: навч. посібник. Київ : Кондор-Видавництво, 2013. 302 с.

7. Chonghao Tang. Cost Management of Retail Enterprises under the New Retail Format. Modern Management Forum. 2021/04/10. DOI: <https://doi.org/10.18686/mmf.v5i1.3172>
8. Aristotle. Politics. Translated by H. Rackham. Loeb Classical Library Vol. 264. Cambridge, MA: Harvard University Press, 1932.
9. Aquinas, Thomas. Summa Theologiae, II-II (2a2ae) quaestio 77, article 1 – “De fraude quae committitur in emptionibus et venditionibus”.
10. Barbon, Nicholas. A Discourse of Trade. London: Printed by Tho. Milbourn for the Author, 1690.
11. Quesnay, François. Tableau économique (1758).
12. Smith, Adam. An Inquiry into the Nature and Causes of the Wealth of Nations (1776).
13. Marx, Karl. Capital, Volume II, глава “Costs of Circulation”.
14. Marshall, Alfred. Principles of Economics. 1890.
15. Charles T. Horngren, Srikant M. Datar, George Foster. Cost Accounting: A Managerial Emphasis.
16. Colin Drury. Management and Cost Accounting. 10 edition 2018.
17. Jae K. Shim i Joel Siegel Schaum's Outline of Managerial Accounting (2 edition) 1998 P. 336.

REFERENCES:

1. Dulyaba N. I. (2012) Peculiarities of determining the nature of the costs of a commercial enterprise [Osoblyvosti vyznachennia sutnosti vytrat torhovelnoho pidpriemstva]. *Scientific Bulletin of the NLTU of Ukraine*. Issue 22.14, pp. 212–220.
2. Klepikova O. A., Kopteltseva L. V., Shemonovska O. V. (2018). Analysis of the activities of a commercial enterprise by means of simulation modeling [Analiz diialnosti torhovelnoho pidpriemstva zasobamy imitatsiinoho modeliuvannia]. Scientific and practical Internet conference “Economic cybernetics: theory, practice and directions of development” Odesa, November 28–29.
3. Kornychuk A. A. (2018) Problems and prospects for the development of commercial activities of commercial enterprises [Problemy i perspektyvy rozvytku komertsii diialnosti torhovelnykh pidpriemstv]. *Bulletin of the ZhDTU: Economics, management and administration*. No. 1 (83), pp. 71–75.
4. Mysaka G. V. (2021) Analytical toolkit for managing the circulation costs of trading enterprises in conditions of uncertainty [Analichnyi instrumentarii upravlinnia vytratamy obihu pidpriemstv torhivli v umovakh nevyznachenosti]. *Problems of Modern Transformations. Series: Economics and Management*. No. 1. DOI: <https://doi.org/10.54929/pmt-issue1-2021-14>
5. Firsova N. V. (2016) Peculiarities of cost accounting of retail trade enterprises of consumer cooperatives of Ukraine [Osoblyvosti obliku vytrat pidpriemstv rozdribnoi torhivli spozhyvchoi kooperatsii ukrainy]. *Economics and Management Organization*, No. 4 (24), pp. 262–268.
6. Fastovets A. A., Fisun I. V. (2013) Small Business Finance [Finansy maloho biznesu]: A Textbook. Kyiv: Condor-Publishing House, P. 302.
7. Chonghao Tang. (2021) Cost Management of Retail Enterprises under the New Retail Format. Modern Management Forum. DOI: <https://doi.org/10.18686/mmf.v5i1.3172>
8. Aristotle. Politics (1932). Translated by H. Rackham. Loeb Classical Library Vol. 264. Cambridge, MA: Harvard University Press.
9. Aquinas, Thomas. Summa Theologiae, II-II (2a2ae) quaestio 77, article 1 “De fraude quae committitur in emptionibus et venditionibus”.
10. Barbon, Nicholas (1690). A Discourse of Trade. London: Printed by Tho. Milbourn for the Author.
11. Quesnay, François (1758). Tableau économique.
12. Smith, Adam (1776). An Inquiry into the Nature and Causes of the Wealth of Nations.
13. Marx, Karl. Capital, Volume II, глава “Costs of Circulation”.
14. Marshall Alfred (1890). Principles of Economics.
15. Charles T. Horngren, Srikant M. Datar, George Foster. Cost Accounting: A Managerial Emphasis.
16. Colin Drury (2018) Management and Cost Accounting. 10 edition.
17. Jae K. Shim i Joel Siegel (1998) Schaum's Outline of Managerial Accounting (2 edition). P. 336.